



**TRANSPORT VOSITASINING TEZLIGI SABABLI YO'L
TRANSPORT HODISASI SODIR BO'LGANIDA HARAKAT TEZLIGINI
ANIQLASH**

Axunov Rustamjon

Andijon Davlat Texnika Instituti

Transport logistikasi kafedrası o'qituvchisi

Xalimov Javohirbek Abdusamat o'g'li

Andijon Davlat Texnika Instituti

Avtomobilsozlik va Transport kafedrası o'qituvchisi

Abdusamadov Humoyun Akmaljon o'g'li

Andijon Davlat Texnika Instituti

Yo'l Harakatini Tashkil Etish

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. *Yo'l transport hodisasi sodir bo'lganida transport vositalarining harakat tezligini aniqlash formulasi va aniqlash usul va uslublari. Yo'l transport hodisasi sodir bo'lish sabablari hamda ularning sababchisini aniqlash. Tormoz yo'li orqali transport turiga qarab tezliklarini aniqlash. Yo'l transport hodisasiga to'g'ri natija va xulosa berishni o'rganish.*

Аннотация. *Формула и методы и приемы определения скорости движения транспортных средств при дорожно-транспортном происшествии. Установить причины возникновения дорожно-транспортных происшествий, а также их причину. Определение скоростей по тормозному пути в зависимости от вида транспорта. Учитывать давать правильный результат и заключение по дорожно-транспортному происшествию.*

Annotation. *The formula and methods and techniques for determining the speed of vehicles in a traffic accident. To establish the causes of traffic accidents, as well as their cause. Determination of speeds along the braking distance depending on*



the type of transport. To teach how to give the correct result and conclusion on a traffic accident.

Kalit soʻzlar. *Transport vositalari, yoʻl transport hodisasi, experiment oʻtkazish, avtotexnik ekspertiza, transport ekspertizasi, yoʻlovchilar, jabrlanuvchi.*

Ключевые слова. *Транспортные средства, дорожно-транспортное происшествие, проведение эксперимента, автотехническая экспертиза, транспортная экспертиза, пассажиры, пострадавший*

Keywords. *Vehicles, traffic accident, conducting an experiment, automotive technical expertise, transport expertise, passengers, victim*

Bunday eksperimentni oʻtkazish zarurati transport vositasining harakat tezligini hisoblash yoʻli bilan yetarlicha aniqlik darajasi bilan aniqlashning iloji boʻlmagan hollarda vujudga keladi. Haydovchilar, guvohlar va jabrlanuvchilarning transport vositasining harakat tezligi toʻgʻrisidagi koʻrsatmalari, qoidaga koʻra, oʻta katta darajada farq qiladi. Avtotexnik ekspertizani oʻtkazishda bu koʻrsatmalar boshlangʻich maʼlumotlar sifatida qabul qilingan taqdirda yoʻl-transport hodisasining oldini olish imkoniyati boʻlgan-boʻlmaganligi toʻgʻrisida bir qiymatli xulosa berish istisno qilinadi.

Mazkur eksperimentni oʻtkazish sharoitlariga qoʻyiladigan talablar yuqorida koʻrsatilganlari bilan bir xil. Nazorat qatnashlarini oʻtkazish uchun yoʻl-transport hodisasi paytida uning tezligi tekshirilayotgan (transport vositasi tormoz berilguncha yoki haydovchi tormoz berishni qoʻllamagan hollarda urib yuborish-toʻqnashishgacha harakatlangan tezlik nazarda tutilmoqda) xuddi oʻsha transport vositasidan foydalanish lozim boʻladi[4].

U shikastlangan boʻlgan taqdirda xuddi shunday markadagi (modeldagi) va iloji boʻlsa xuddi shunday rangdagi boshqa transport vositasidan foydalanish mumkin. Transport vositasining yuklanganligi xuddi yoʻl-transport hodisasi paytidagi kabi boʻlishi lozim. Ob-havo sharoitlarini ham yoʻl-transport hodisasi paytidagi sharoitlarga yaqin qilib tanlash lozim boʻladi. (quyoshli havo, bulutli havo, yomgʻir va hokazolar). Eksperimentning borishi. Yoʻlning yurish qismida 20 m uzunlikda nazorat uchastkasi



o'lchab olinadi (harakat tezligi yuqori – 70 km/soat dan yuqori bo'lganda nazorat uchastkasining uzunligi 40 m bo'lishi lozim). Uchastkaning boshida nazorat chizig'i o'tkaziladi yoki belgi o'rnatiladi, oxirida esa – nazorat chizig'i o'tkaziladi yoki belgi o'rnatiladi[1].

Uning tezligi aniqlanayotgan transport vositasi nazorat uchastkasi bo'ylab yo'l- transport hodisasi paytidagi xuddi o'sha traektoriya bo'yicha bir necha marta yurib o'tadi. Transport vositasining harakat tezligi hodisani o'z ko'zi bilan ko'rgan guvohlarning ko'rsatmalari yordamida xuddi piyodaning harakat tezligini aniqlashdagi kabi korrektirovka qilinadi. Sekundomer yordamida transport vositasi nazorat uchastkasini bosib o'tishga sarflagan vaqt o'lchanadi. Xronometrist transport vositasiga joylashishi eng qulay bo'ladi, u transport vositasi 1 nazorat chizig'ini kesib o'tgan momentda sekundomerni yoqadi, 2-nazorat chizig'ini kesib o'tgan momentda sekundomerni o'chiradi. Transport vositasining tezligi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi: $v_a = \frac{s_n}{t_n} \cdot 3.6$ bu erda s_n – nazorat uchastkasining uzunligi, m

t_n – transport vositasi nazorat uchastkasini bosib o'tgan vaqt, s. Avtotexnik ekspertizani tayinlash to'g'risidagi qarorda hodisani o'z ko'zi bilan ko'rgan guvoh transport vositasining tezligi xuddi yo'l-transport hodisasi paytidagi kabi deb ko'rsatgan qatnashlardagi natijalarni (minimal va maksimal) ko'rsatish lozim bo'ladi. Masalan, 20 m li uchastkada mos ravishda 2; 1,2; va 1,6 s natijalar bilan 3 marta qatnash amalga oshirilgan. Guvoh avtomobil taxminan xuddi uchinchi qatnashayotgandagi kabi tezlik bilan harakatlanganini ko'rsatgan. Ko'rsatib beruvchi haydovchiga uchinchi qatnashdagi tezlikni ushlab bilan yana ikki marta qatnash taklif qilingan. To'rtinchi va beshinchi qatnashlarning natijalari 1,55 va 1,7 s ni tashkil qilgan (ideal holatda ular uchinchi qatnashning natijalari bilan mos tushadi). Guvoh qo'shimcha qatnashlarda avtomobil xuddi yo'l-transport hodisasi paytidagi kabi harakatlanganligini tasdiqlagan (tezlikning unchalik katta bo'lmagan o'zgarishini guvoh sezmagani bo'lishi mumkin).

Ekspertizani tayinlash to'g'risida qarorda "Tergov eksperimentini o'tkazish davomida avtomobil 20 m li uchastkani 1,55–1,7 s da bosib o'tishga mos keladigan tezlik bilan harakatlanganligi aniqlangan" deb ko'rsatiladi (natijalar mos tushganda



bitta vaqt ko'rsatiladi). So'nggi bir necha yil ichida shaharlar jadal rivojlanmoqda, mamlakat va ayniqsa har bir oilaning iqtisodiy ahvoli asta-sekin yaxshi bo'lib bormoqda. Natijada, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan transport vositalari sonida ham, umumiy ko'rsatkichlarda ham sezilarli o'sish kuzatildi. Ba'zi holatlarda, xatto eng tajribali haydovchilar ham baxtsiz hodisalardan qochib qutula olmaydilar; avtohalokatlarning asosiy qismi boshqa haydovchilarning aybi yoki yo'l sharoitlari tufayli sodir bo'ladi[3].

Mutaxassislar baxtsiz hodisalarning o'sishini barcha ko'rsatkichlar bo'yicha qayd etishmoqda. Shu sababli, transport vositasini ta'mirlashning texnik shikastlanishlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda uni ta'mirlash usullari, texnologiyalari, hajmi va narxlarini vakolatli tashkil etish juda dolzarb muammo hisoblanadi. Muhandislik va transport ekspertizasi transport vositalariga nisbatan olib boriladigan zarar yetkazuvchi harakatlarning sabablari va oqibatlarini aniqlashning barcha bosqichlarida, shuningdek transport vositasida ishlab chiqaruvchining nuqsonlari bor yoki yo'qligini aniqlashning barcha bosqichlarida ilmiy-texnik tadqiqotlar majmuidir. Avtotexnik ekspertizaning predmeti transport vositasining texnik holati, avtohalokat joyidagi yo'l holati, avtohalokat ishtirokchilarining harakatlari va imkoniyatlari, avtohalokat mexanizmi, avtohalokatga sabab bo'lgan holatlar to'g'risidagi aniq ma'lumotdir, bu mutaxassisavtotexnik tomonidan uning maxsus bilimlari va ish materiallari asosida belgilanadi[6].

Mustaqil texnik ekspertizaning asosiy vazifasi transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash shartnomasi bo'yicha sug'urta tovonini to'lashga ta'sir qiluvchi quyidagi holatlarni aniqlashdan iborat:

- transport vositasiga yetkazilgan texnik zararning mavjudligi va xususiyati;
- transport vositasiga texnik shikastlanish sabablari;
- transport vositasini ta'mirlash texnologiyasi, hajmi va narxi.

Ishonchli ravishda tashkil etilgan sug'urta hodisasi sodir bo'lganida yetkazilgan zararni hisobga olgan holda transport vositasini ta'mirlash xarajatlarini aniqlash sug'urtalovchi tomonidan jabrlanuvchiga to'langan sug'urta tovonini hisoblash uchun uslubiy va axborot asosidir. Sug'urtalovchi buzilgan transport



vositasini tekshirish va mustaqil ekspertizadan o'tkazishdan (baholashdan) oldin amalga oshirilgan buzilgan mol-mulkni ta'mirlash yoki uning qoldiqlarini yo'q qilish, jabrlanuvchiga sug'urta da'vosini yoki uning bir qismini rad etishga haqlidir, agar sug'urta hodisasi mavjudligini va majburiy shartnoma bo'yicha qoplanishi kerak bo'lgan zarar miqdorini ishonchli tarzda aniqlashga imkon bermasa[2]. Mustaqil texnik ekspertizaning umumiy nazariy asoslari aksidentologiya (aksidentos - baxtsiz hodisa) - baxtsiz hodisalar, ularning sabablari, mexanizmlari, oldini olish usullari, shuningdek baxtsiz hodisalar oqibatlarini baholash va ularni yo'q qilish usullari haqidagi fan. Aksidentologiyani asosiy tushunchalaridan biri avtohalokat sodir bo'lish shartlarini, sabablarini va parametrlarini belgilaydigan transport vositalarining xavfsizligi[5]. Avtotransport xavfsizligi ikki toifaga bo'linadi - faol (asosiy xavfsizlik) va passiv (ikkinchi darajali xavfsizlik). Faol xavfsizlik - bu avtohalokatlarning oldini olish va ularning paydo bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan transport vositasining tarkibiy va ekspluatatsion xususiyatlari majmuidir. Belgilangan kompleks tormozlash sifatlarini, tortish xususiyatlarini (tortish dinamikasi), barqarorlikni, boshqaruvchanlikni o'z ichiga oladi. Baxtsiz hodisalarni og'ir tormozlash bilan oldini olish mumkin, shuning uchun transport vositasining tormozlash xususiyatlari barcha harakatlanish holatlarida uning samarali sekinlashishini ta'minlashi kerak. Buning uchun tormoz tizimi tomonidan ishlab chiqilgan kuch tortish kuchidan oshmasligi kerak. Aks holda, g'ildiraklar blokirovka qilinadi (aylanishni to'xtatadi) va yo'l yuzasida siljiy boshlaydi, bu esa tormoz masofasining sezilarli darajada oshishiga va transport vositasining siljishiga olib kelishi mumkin. G'ildirak bloklanishining oldini olish uchun tormozlar tomonidan ishlab chiqarilgan kuch g'ildirakdagi og'irlik yukiga mutanosib bo'lishi kerak[7].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyev tomonidan 2022 yilning 4 aprel kunidagi "Avtomobil" yo'llarida inson xavfsizligini ishonchli ta'minlash va o'lim holatlarini keskin kamaytirish chora tadbirlari to'g'risda"gi PQ-190-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 12 apreldagi 172-sonli qarori.



3. Taxirjanovich I. S., Jo'rayevich Z. S. AVTOMOBILLARNING TORMOZLANISH XUSUSIYATLARINI NAZARIY VA EKSPERIMENTAL TADQIQOTLASH //Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 268-271.
4. Zingirov S., Ikromov N., Mamasoliyeva O. ENSURING SAFE MOVEMENT BY DESIGNING THE OPERATING MODE OF DRIVERS WITH THE HELP OF A CAR KEY IN THE ORGANIZATION OF INTERNATIONAL TRANSPORT //IMRAS. – 2024. – T. 7. – №. 4. – C. 55-60.
5. Jorayevich Z. S. ANDIJON VILOYATI PIYODALAR ISHTIROKIDAGI YO‘L TRANSPORT HODISALARINI ORGANISH VA TAHLIL QILISH (ANDIJON TUMANI MISOLIDA) //IJODKOR O'QITUVCHI. – 2025. – T. 4. – №. 46. – C. 13-17.
6. Ikromov N. et al. Analysis of transport and its cargo processes //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 548. – C. 03021.
7. Abdusamat Y., Nigora A., Javohir X. ПОВЫШЕНИЕ КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ СТУДЕНТА ОБЪЕКТИВНО С НАУЧНЫМИ ИССЛЕДОВАНИЯМИ INCREASING ASSESSMENT CRITERIA OF THE STUDENT KNOWLEDGE OBJECTIVELY WITH SCIENTIFIC RESEARCH //Журнал выпускается ежемесячно, публикует статьи по естественным наукам. Подробнее на [www. t](http://www.t). – T. 2. – C. 118.
8. Asliddin P. et al. PORSHEN HALQASINING ISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 11. – C. 611-620.
9. Xusniddin o'g'li P. A. PORSHEN HALQANING UZOQ ISHLASHINI BELGILOVCHI ASOSIY KATTALIKLAR //Научный Фокус. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 680-685.